

O B S A H :

J. Přibíková: Zas přišel čas...	[2]
M. K _u sý: Charta 77 a socialistická zákonnost	[3 - 10]
Vl. Maňák: Glasnosť po slovensky	[11 - 16]
M. Šimečka: Dopis Adamu Michnikovi	[17 - 21]
I. Klíma: Naše tradice a meze růstu	[22 - 27]
Zd. Urbánek: Odpuště, pane profesore	[28 - 30]
M. M. Šimečka: Strach	[31 - 44]
H. Ponická: Hodina Eratislavy	[45 - 49]
D. Neveselý: Patočkův odkaz a naše dluhy	[50 - 52]
M. K. : Jakešova iniciativa	[53]
J. Přibíková: Rodácké varadéro	[54 - 55]
M. Uhde: Hořký plod všeho zlého	[56 - 60]
K. Pecka: Nesnesitelná lehkost fejetonů L. Vaculíka	[61 - 63]
J. Trefulka: Moc lehko jsme uvěřili...	[64 - 66]
S. Richterová: Věneček jako třaskavina	[67 - 72]
M. Jungmann: Kniha o životě a smrti V. Kaprálové	[73 - 78]
I. Kotrlá: Z Katalogu čtenářských zájmů	[79 - 88]
I. Kadlečík: Si O ₂	[89 - 91]
L. Vaculík: Srpnový apríl	[92 - 94]

O B S A H D u b e n 1988

Copied from a type-written carbon copy, bound,
continuously numbered and

made available by

DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN
TSCHECHOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and
information purposes. Copyright continues to be held by
each individual author and must be strictly observed. If
clarification is required, please consult the Centre
before publication of any item.

DOKUMENTATIONSZENTRUM
SCHWARZENBERG 6
D-8533 SCHEINFELD
Tel. 09162/7761

Ivan Klíma:

NAŠE TRADICE A MEZE RŮSTU

Využívám skutečnosti, že konference se koná právě zde, v Berlíně, a začnu poněkud osobněji. Když skončila válka a vrátil jsem se z tábora, kde jsem strávil bezmála čtyři roky ze svého dětství, cítil jsem nejen mnoho hořkosti vůči všemu německému, ale byl jsem téměř posedlý "německým" tématem. Hltal jsem literaturu, v níž autoři popisovali své utrpení v koncentračních táborech i ukrutnost svých vězňů, sledoval jsem všechny velké procesy s válečnými zločinci stejně jako nové a nové pokusy vysvětlit, jak se to mohlo stát, proč se národu, z něhož ještě nedávno vycházelo tak mnoho mimořádných duchovních podnětů, přihodil tak prudký pád do barbarství.

Později v poválečných letech jsem se setkal se zcela jinými Němci, než jaké jsem poznával za války. Mnozí z nich se mi snažili být nápomocní v mých těžkostech způsobených teď už docela jiným "pádem".

Tyto okolnosti i mé nové životní zkušenosti mě přesvědčily, že to, co se tak často nazývalo pádem do barbarství, co spisovatel Karel Čapek označil za "jeden z největších kulturních debaklů v dějinách lidstva", nelze spojovat s jedním národem či státem, s jakýmkoliv přesně vymezitelným lidským uskupením. Obdobné pády se přece odehrávaly /a bohužel dosud odehrávají/ na různých místech naší pevniny i ostatního světa.

Toto zjištění mi příliš neulevilo - chtěl jsem pochopit, co se to přihodilo, že v našem století došlo ke dvěma zhoubným světovým válkám, k masovým vraždám v zázemí, k zřizování vyhlašovacích táborů v místech, která od sebe leží mnoho tisíc kilometrů. Proč byly ničeny nenahraditelné kulturní hodnoty? Co způsobilo, že tak mnoho lidí, mezi nimi i vzdělců, přišlo bez reptání anebo dokonce s nadšením počínání, jež odvrhlo humanistickou tradici evropské kultury a usilovalo o to, aby byla zcela zapomenuta.

Jak se objevují nové údaje a nová svědectví, stává se jasnější, že to, co se přihodilo v první polovině tohoto století v Rusku, v Itálii, v Německu, ve Španělsku a v dalších zemích, se sice ve svých východiscích výrazně odlišovalo, ale ve svých

kulturních důsledcích až nápadně podobalo. Existovala tedy nějaká společná příčina, která vyvolala v tak odlišných prostředích onen náhlý a zarputilý odklon od dosavadního směřování evropské kultury, onu - opět slovy Karla Čapka - "nesmírnou zradu vzdě-lanců" vedoucí "k zbarbarizování všech"?

Pokusme se nejprve charakterizovat právě onu evropskou kulturní tradici. Ve svém Úvodu do dějin filosofie se jí zabývá Hegel. "Co každá generace vykonala ve vědě, v duchovní produkci, je dědictvím, které celé generace nastřádaly; je svátostí, k níž všechny generace lidstva vděčně a radostně přidávají vše, co jim v životě pomohlo, co vydobýly z hlubin přírody a ducha. Dědit tu současně znamená přijímat a uvazovat se v dědictví." Uvazovat se v dědictví, vysvětluje Hegel, znamená uchovávat a obohacovat vše, co člověku odkázaly předešlé věky v oboru poznání. "Takové je i poslání a činnost naše i každé doby vůbec: chopit se vědy, která tu jest, a osvojit si ji, a právě tím ji rozvíjet a povznášet na vyšší úroveň."

To, co praví Hegel o vědě, lze vztáhnout na všechno kulturní usilování. V důrazu na rozvoj a směřování k vyšší úrovni vystihuje dynamiku, schopnost zrychlení, kterých nedosáhla ani jediná z ostatních známých kultur. Z této dynamiky se dají odvodit i další výrazně evropské nálezy: význam stále svobodnější individuality, důvěra v činy, jimiž jedinec může přispívat ke společnému úsilí o vyšší úroveň, podpora soutěživosti, která takové činy povzbuzuje.

Zmíněná dynamika, vědomí odpovědnosti za duchovní odkaz předků se vytvářely po staletí. Evropa se z barbarství vyprošťovala jen zvolna.

Vždyť ještě před třemi stoletími veřejně upalovali ženy za obcování s ďáblem, za čarodějnictví, stejně jako upalovali kacíře jen pro odlišnost jejich přesvědčení. Nicméně na konci osmnáctého století se ovzduší v Evropě začalo měnit, od věků kruté mravy se zjemňovaly. Devatenácté století se svým překotným rozvojem ve všech oborech lidské činnosti i v oblasti lidských a občanských práv jen utvrzovalo přesvědčení, že humanistická tradice v našem životě konečně převládla. I když dosud trvala bída početných společenských vrstev a sociální nerovnost plodila neustálé napětí, zdálo se nepředstavitelné, že by se ještě někde

v Evropě mohla obnovit absolutistická či tyranská vláda, jak ji znaly minulé doby, anebo že by někdo mohl uplatňovat úplný nárok na duchovní život společnosti tak, jak jej donedávna uplatňovala církev. Tento věk dokonal představu, že lidské možnosti nemají meze, a tím probudil mnoho iluzí, nepodložených nadějí a utopických vizí.

Pak tedy během první třetiny našeho století došlo k řetězu převratných událostí a pádů. Příčin bylo jistě více a zvláště ty, které tkvěly v oblastech sociální, mezinárodně politické či hospodářské, se mnohokrát vážily a hodnotily. Méně se již uvažovalo o tom, zda příčina pádu i jeho hloubka nespočívaly také v evropské tradici samé, zda spoluvinný nejsou právě ony rysy, které se považují za nejpodstatnější, nejvíce podnětné a původní - totiž dynamismus, soutěživý duch, směřování k pokroku, zásada, že povinností člověka je chopit se toho, co tu je, rozvíjet to a povznášet na vyšší úroveň. Vždyť ti, kdo se pádu bránili a kdo později rozebírali jeho příčiny, se právě evropské tradice dovolávali.

Tato tradice stejně jako celá evropská civilizace však předpokládaly, že naše možnosti, naše zdroje i naše cíle nemají a nesmějí mít omezení. Tento předpoklad se vztahoval jak na oblast materiální, tak na oblast duchovní. Zatímco ve sféře materiální už připouštíme, že byl omylný, v oblasti duchovní stále ještě věříme, že se můžeme povznášet, aniž kdy narazíme na nějakou hranici.

Ale je tomu tak opravdu? Uvažujeme-li o vývoji a osudech moderního malířství, hudby a literatury, filosofie, právních či jiných humanitních věd /včetně lékařství, které už dokáže protahovat utrpení či bezvědomí umírajících často po měsíce, ne-li po leta/, musí nás napadnout: nestanuly na samé hranici růstu? Abstraktní malířství dosáhlo bodu, v němž tvůrce pokryl plátno jednolitou vrstvou stejné barvy, jedinou čarou anebo už vůbec ničím. Po takovém činu, i kdyby byl sebevíce veleben jako novátorský, už nic nenásleduje a právě jen jako návěští o konci výtvarného usilování jej můžeme přijmout. Spisovatelé v marném pátrání po novém příběhu se ještě pokusili nalézt inspiraci ve snech, v podsvětí velkoměst či mezi úchylnými vrahy, jiní se snažili tradiční příběh rozbít, porušit či zrušit reálný čas. Ale ve chvíli, kdy v hraničním Joyceově díle stanuly velkolepost

originalita sdělení už na hranici nesrozumitelnosti, tedy na hranici blábolu, dostává se literární hledání na samu mez, za níž se už rozevírá propast. A nepotkal podobný osud i filosofové? Také oni se ve svém bádání i ve své řeči vzdalovali problémům, o které se ještě zajímal či je vůbec byl schopen pochopit kdokoli, kdo sám nebyl filosofem - kdo ze zájemců ještě porozuměl meditacím Husserlovým anebo Carnapovým?

Ve všech oblastech tvorby i zkoumání bylo třeba vynakládat obrovské úsilí, aby se ještě o nepatrný dílek posunula mez, které dosáhli předchůdci. Přitom pokračovat a rozvíjet už někdy znamenalo spíše rozměňovat anebo zatemňovat dosažené, jen nově pojmenovávat staré nálezy. Mez se tyčila i před opravdovými duchy jako stěna. Co se nacházelo za ní?

Na konci všeho usilování, parafrázujeme Heideggera, lze nalézt buď Boha nebo prázdno.

Výchova i prostředí vedly vzdělance k tomu, že jeho úkolem je rozvíjet a obohacovat dědictví po předcích. Pokud však neviděl možnost, jak by toho dosáhl, musel podléhat pocitům marnosti a zlamání a posléze hledat řešení, jež by mu pomohlo uniknout rozporu mezi tím, co on sám od sebe očekával /co i jiní od něho očekávali/ a on ve skutečnosti svedl.

Řešení rozporu mohl hledat v úporném úsilí přece jen překonat dané meze anebo naopak v rezignaci. Mohl je také hledat v úniku: do zidealizované minulosti stejně jako do zidealizované budoucnosti, z oblastí, kde kraloval rozum, do oblastí, kde kralovala víra /ta, jak známo, mezi nezná/.

Velké ideologie fascinované buď vizí méně problematické minulosti anebo harmonické budoucnosti, ideologie, jejichž často fantastické anebo naivní argumenty a sliby se dožadovaly více víry nežli rozumu, by sotva vznikly a stěží by se mohly masově rozšířit, kdyby mezi vzdělanci nevládly pocity zklamání, marnosti a potřeba úniku.

Zklamání ovšem nebyli jen vzdělanci, jenom tvůrci, ale také příjemci - obecnstvo. Zatímco vzdělanci se ještě pokoušeli dovést dědictví až po samu mez a pohybovali se ve výšinách svých abstrakcí, experimentů a svého novotaření, život většiny příjemců byl naopak vtěsnán do přízemnosti tak šedivé, tak odporující duchu doby, která vyznávala pohyb a změnu, že jen ně-

jaký radikální únik mohl proměnit jejich život. Čekali smysluplná sdělení, aspoň srozumitelné oslovení od těch, jejichž předchůdci oslovovali jejich předky, ale místo toho, právě od těch nejtvůřivějších, se jim dostávalo jen dalších, často provokujících příkladů novátorství. Obecenstvo mělo pocit, že je vzdělanci opustili. Tato skutečnost v něm mohla vyvolávat roztrpčení stejně jako pocit lhostejnosti k duchovním hodnotám, ale především je otevřela pseudohodnotám, vizím zidealizované minulosti či vykupující budoucnosti.

Příjemci se rozešli se vzdělanci, kteří dosud zůstávali věrni tomu, co chápali jako své poslání, jako rozvíjení zděděných hodnot. Sešli se jen s těmi, kteří stejně jako oni hledali únik. Sešli se ve společném pádu, který byl o to prudší, že jej neměl kdo brzdit.

V této souvislosti stojí zato zamyslet se nad tím, že totalitní systémy, ať se hlásily k jakékoliv ideologii, zavrhovaly moderní umění i moderní humanitní vědy jako nesrozumitelné, zvrhlé či cizí lidu a dekadentní. Obvykle se má zato, že si tak počínaly z obavy před novátorstvím, před nekonvenčním myšlením a vyjadřováním. Ve skutečnosti jen dobře odhadly, že se zavede většině, že těch, kteří by sdíleli odsudek moderního umění a myšlení, bude daleko víc než pobouřených, a to nejen mezi obecenstvem, ale i mezi vzdělanci. Neodvážil bych se to tvrdit, kdybych ve svém mládí nezažil pozoruhodnou proměnu kdysi avantgardních tvůrců ve vyznavače socialistického realismu. Jistěže se mnozí jimi stali z vypočítavosti či z bázně, ale mnozí se jistě domnívali, že právě tím uniknou svému rozporu a ještě navíc se přiblíží svému obecenstvu. /Že totalitní systémy brzy ztratí přízeň vzdělanců stejně jako obecenstva, je jiná otázka. Sama podstata těchto systémů, jejich tupé násilnictví je brzy vzdálí všem tvořivějším lidem, "pád do barbarství" se brzy odhalí jako scestné řešení./

Děje, o nichž jsme hovořili, byly jistě natolik složité, že se nedají vysvětlit jedinou příčinou, ani to nebylo mým záměrem. Chtěl jsem jen upozornit na jev, který je příznačný pro naše století, veškeré duchovní snažení v budoucnosti se s ním bude muset vyrovnávat - nepochybně ještě naléhavěji, než se to dalo v době, o níž jsme mluvili.

Ti, kdo upozorňují na meze v hmotné oblasti a žádají, abychom změnili své nároky, cíle i způsob života, jistě nenavrhují návrat do doby kamenné. Ani v duchovní oblasti nevyplývá z existence mezi návrat k barbarství, nevyplývá z ní ani, že bychom měli zavrhnout evropskou duchovní tradici, i když vycházel la právě v představě mezi z mylného předpokladu. Dynamika, o níž jsme hovořili, předpokládá i schopnost kultury stále znovu se hodnotit, nově stanovovat své cíle, uvědomovat si sebeohrožení, krotit vlastní překotnost, ukáže-li se nebezpečnou.

Ještě jednou bych se vrátil ke Karlu Čapkovi, který před půlstoletím ohromen hromadným pádem vzdělanců a vzdělaností se pokusil vymezit poslání kultury v našem věku: "... vědět aspoň něco o tom, jaké zkušenosti, jaké poznatky a jaké hodnoty už lidstvo vytvořilo - a už je neztratit, už nesejít pod ně. Ano, řekněme to rovnou: vzdělanost je v tomto smyslu konzervace..., kultura představuje především souvislost s veškerým dosavadním dílem lidským a nesmí je ztrácet... Hájit se ve svých šancích je stejně vážný boj jako hnát šturmem a dobývat nových pozic. Lidský duch by byl špatným vojáčkem, kdyby se cítil povolán jen mašírovat v čele..., ale nedovedl by udržet, co bylo vybojováno."

Nikdo jistě nepředpokládá, že v dnešní či budoucí době se nenajde místo pro tvůrčí duchy, kteří poodhalí něco z dosud neodhaleného tajemna anebo naopak scelí, co se zdálo nenapravitelně rozpadlé. Ale z kulturních pádů, které přineslo naše století, bychom měli vyvozovat závěry. Období, které tak vysoko, často na úkor jiných hodnot, cenilo překotný vývoj, soutěživost, změnu, pokrok, novátorství, modernost, se končí. Zavedlo lidi v mnoha oblastech až na dosah hranice možného, přijatelného, použitelného anebo aspoň srozumitelného. Následujícím období by mělo být "ekologičtější". Mělo by spíše chránit a zachovávat dosavadní hodnoty, usilovat o to, aby byly obecněji známy a tedy i sdíleny. Nepohrdalo by vzdělanci, kteří "jenom" hledají společnou řeč, jíž bychom se mohli navzájem dorozumět, a pokoušejí se tak zmenšit nebezpečné vzdálenosti mezi těmi, co pracují v různých oborech, vědách i uměnách. Neboť stále častěji vystupujeme všichni v obou rolích: těch zasvěcených, kteří jsou ve svém oboru nahoře, a nezasvěcených příjemců, kteří jsou ve všem ostatním dole.

/psáno pro konferenci Dream of Europe, která se koná v květnu v Záp. Berlíně/